

De grondslagen van Goethe's fenomenologische methodiek

R. van Romunde

"Was kann der Mensch in Leben mehr gewinnen,
Als dass sich Gott-Natur ihm offenbare". Goethe

Inleiding

De natuurwetenschap is gefundeerd op het waarnemen en de denkende verwerking daarvan. Op welke wijze de onderzoeker deze beide polen: waarnemen en denken benadert, is bepalend voor zijn methodiek. Uit de volgende woorden van Goethe blijkt zijn gezindheid ten aanzien hiervan:

*Als de mens, die zich tot een levendige waarneming van de hem omringende wereld geroepen voelt, zijn worsteling met de natuurverschijnselen begint, beleeft hij in eerste instantie een grote drang, de objecten aan zich te onderwerpen. Het duurt echter niet lang totdat zij met dermate groot geweld op hem gaan inwerken, dat hij wel ervaart, hoezeer hij genoodzaakt is, ook hun macht te erkennen en hun inwerking op hem te eerbiedigen. Nadat hij deze wisselwerking tussen hemzelf en zijn waarnemingen ervaren heeft, wordt hij zich bewust van een dubbele oneindigheid. Aan de zijde van de objecten de oneindige veelvoudigheid van hun bestaansvormen, hun wordingsprocessen en hun levendige onderlinge betrekkingen. En aan zichzelf de mogelijkheid van een oneindige geestelijke vorming, die zich in hem kan gaan voltrekken, waardoor hij zowel zijn ontvankelijkheid voor de waarnemingen als zijn oordeelsvermogen steeds tot nieuwe vormen van opnemen en verwerken weet te brengen. Deze processen geven een hoge mate van geestelijk genot en zij zouden het geluk van ons leven beslissend bepalen, als zich geen innerlijke en uiterlijke hindernissen zouden voordoen op de schone weg naar de voleinding.*1)*

De hindernissen waarop Goethe hier wijst, zijn van drievoudige aard. Zij stammen uit de waarneming, uit het denken en uit de gevoelens, die zich zowel bij onze waarnemingen als bij onze voorstellingen en gedachten aansluiten. Voor iedere methodiek is het bepalend, hoe deze drie grondproblemen daarin worden benaderd. Hier zal -zeer kort- worden weergegeven, op welke wijze dit gebeurt. In de goetheanistische fenomenologie.

1. De waarneming

In Goethe's natuurwetenschappelijke werken treft men uitspraken aan die, zonder ons ruimte voor twijfel te laten, zijn vertrouwen in de zintuiglijke indrukken weergeven. Goethe's standpunt is, dat, indien van misleiding sprake is, deze niet in de zintuigen schuilt, doch slechts in het oordeel. De-

ze gezindheid ten aanzien van onze zintuigen komt tot duidelijke uitdrukking in de volgende twee paragrafen uit zijn kleurenleer:

1. *Wij hebben reeds bij de bespreking van de fysiologische kleuren datgene wat men voorheen voor gezichtsbedrog aanzag, als werkingen van het gezonde en goed functionerende oog beschreven en daarmee deze verschijnselen gered en wij komen hier nogmaals in de gelegenheid, ter ere van onze zintuigen en ter bevestiging van hun betrouwbaarheid iets naar voren te brengen.*
2. *Omdat nu onze zintuigen -in hun gewone, gezonde toestand- de uiterlijke betrekkingen op waarachtige wijze uitspreken, kunnen wij ons overtuigen, dat zij overal daar, waar zij de werkelijkheid schijnbaar tegenspreken, hem slechts des te zekerder weergeven. Zo verschijnen ons de verder van ons afgelegen objecten kleiner en juist daardoor worden wij ons van hun grotere afstand bewust.*2)*

Veel andere teksten bevestigen Goethe's diepgaande vertrouwen in de werking van onze zintuigen en in de betrouwbaarheid van hun schier onuitputtelijke "informatie". Wel is het noodzakelijk -zoals reeds in de inleiding gesteld werd met behulp van Goethe's eigen woorden- de ontvankelijkheid ervan te scholen.

Een eenvoudige observatie kan er ons bewust van doen worden, dat onze voorstellingen -waarmee hier bedoeld is: *onze herinneringsbeelden- een vrij zwakke verbinding hebben met onze waarnemingen*. Wij bezien een plant op de gewone, voor ons gebruikelijke manier en vragen ons daarna af, hoe de vormen van de verschillende bladeren waren, hoe de bladranden eruit zagen, en hoe de nervatuur, het kleur- en vormenspel van de bloemen was, enzovoorts. Ook ieder ander object kan ons voor een dergelijk doel dienen: een dier, een medemens, een gebouw. Door deze eenvoudige ervaring worden wij ons bewust van een kloof tussen onze herinneringsbeelden -hier voorstellingen genoemd- en onze waarnemingen. Deze kloof moet door een intensieve scholing overbrugd worden. De waarnemingen worden daartoe zolang herhaald, dat de voorstellingen er zoveel als redelijkerwijs mogelijk is, mee overeenstemmen.

De kracht, waarmee wij onze herinneringsbeelden opbouwen is gelijk van aard met degene, waarmee wij alle voorstellingsbeelden oproepen; hij wordt door Goethe de "Phantasie" genoemd. Het ineenweven van de waarnemingsbeelden met die van de voorstellingen duidt hij daarom aan als het

ontwikkelen van de "*Exacte sinnliche Phantasie*" (exacte zintuiglijke fantasie).

Hebben wij objecten gekozen, die, zoals planten, aan een min of meer duidelijke verandering in de tijd onderhevig zijn, dan is het van belang, dat ook deze veranderingen en de wijze, waarop zij zich voltrekken in onze voorstellingen worden opgenomen.

Mensen die een natuurlijke aanleg hebben voor deze exacte zintuiglijke fantasie en hem daarom van nature in hoge mate ontwikkelen, beleven een grote en steeds toenemende vreugde in deze verdieping en vernieuwing van hun relatie met de waarnemingswereld. Een zeer sprekend voorbeeld hiervan is Jac. Thijssen, die in Nederland deze vorm van waarnemingscholing sterk gestimuleerd heeft en die ook de vreugde, die daarbij ontstaat op vele van zijn lezers weet over te brengen.

Methodische verschillen.

Er treedt -zoals menigeen zich reeds gerealiseerd zal hebben- hier een onderscheid op tussen de methodiek van de goetheanistische fenomenologie en de gebruikelijke methode van de moderne natuurwetenschap. Deze laatste werd o.a. gefundeerd door de filosofen René Descartes (1596-1650) en Francis Bacon (1561-1626). Deze laatste beschrijft onze zintuigen als bronnen van dwalingen ("idolen"): *Maar de meeste moeilijkheden en dwalingen van het menselijke verstand ontstaan door de stompzinnige, ontoereikende en misleidende zintuigen, door welke invloed de zintuiglijke indrukken al datgene wat niet onmiddellijk waarneembaar is, hoe belangrijk dat ook zijn mag, in ons overstemmen.* (...Want de zintuigen zelf zijn vol zwakten en dwalingen... *3)

Bacon en Descartes ontwikkelden de "methode van de twijfel", dat wil zeggen dat zij de bronnen wilden opsporen, waaruit de fouten voortkomen die tot verkeerde benaderingen van de natuurverschijnselen aanleiding geven. De hierboven aangehaalde geringe waardering voor de directe waarnemingen werd in de vorige eeuw aanmerkelijk versterkt door de grote invloed van de filosoof Kant (1724-1804), die het gehele waarnemingsleven als een projectie in de mens beschouwde van een principieel ontoegankelijke wereld van "Dingen an sich" (Dingen op zichzelf). De vorm van deze projectie werd in Kant's visie bepaald door onze zintuigen zelf. De weerlegging van deze visie, die plaats heeft door de gedachtegang van Kant toe te passen op de zintuigen als object, waardoor hij "ad absurdum" gevoerd wordt, is door R. Steiner geformuleerd in zijn werk "Die Philosophie der Freiheit". *4)

Mede aan dit wantrouwen is het toe te schrijven, dat de directe zintuiglijke waarneming in onze huidige natuurwetenschappelijke methodiek in veel takken van onderzoek gereduceerd is tot het

aflezen van meters en het tellen van exemplaren. Deze vorm van wetenschapsbeoefening heeft tot grote ontdekkingen geleid, waarop een geheel nieuwe vorm van techniek kon worden gebaseerd. Het ligt niet in de lijn van de goetheanistische fenomenologie, de verdiensten van dit werk ook maar enigermate te ontkennen, wel om een aanvulling ervan mogelijk te maken, die vanuit verschillende gezichtspunten als een zeer noodzakelijke kan worden ondervonden.

Vooraf bij vele biologen is een duidelijke trend te constateren, de zintuiglijke waarneming weer sterker in hun wetenschappelijke methodiek op te nemen; de geduldige gedragswaarneming van vele diersoorten is daarvan een duidelijk voorbeeld. Dit leidde tot een zeer boeiende verdieping van het inzicht in het dierlijk leven.

2. De verwerking van de waarneming en het gevoelsleven

De door scholing verworven exacte zintuiglijke fantasie geeft de grondslag, voor de dieper gaande verwerking van de zintuiglijke indrukken. De waarnemingsgetrouwe voorstellingsbeelden worden, bij deze tweede trap van scholing zo vaak in het bewustzijn opgenomen, dat de beschouwer duidelijk bemerkt, dat hij zich meer en meer in zijn object gaat "inleven". Hierbij kan hij dan constateren, dat reeds aanwezige oordelen ten aanzien van zijn object daarbij hinderend kunnen optreden; zij weerhouden hem van een inniger verbinding met het exact voorgestelde fenomeen. Hoewel de werkelijkheid van het hier gestelde pas beleefbaar wordt voor degene, die de gekenschetste scholing onderneemt, is hij wellicht aan de hand van een voorbeeld uit het dagelijks leven te verduidelijken.

Hebben wij ten aanzien van een medemens reeds vrij sterke oordelen, die niet gefundeerd zijn op grondige, eigen waarnemingen, maar op meer oppervlakkige gegevens en feiten, dan is het voor ons niet goed mogelijk, ons in zijn situatie, zijn gedachten, gevoelens en handelwijzen wezenlijk begrijpend te verdiepen. Zijn wij echter in staat, dergelijke oordelen -ook al hebben wij er ons tijdelijk mee verenigd- weer terug te wijzen en ze als het ware in onszelf te vernietigen, dan kunnen wij ons daarna vaak met verrassend gemak in die medemens indenken en inleven. Wij gaan dan niet meer uit van een klaarliggend oordeelspakket, maar wij laten in onszelf de ander "aan het woord".

Goethe spreekt hier over twee tendensen in de mens, die hij door scholing kan versterken.

De eerste -zojuist besprokene- leidt tot de uit-schakeling van de vooroordelen; deze noemt hij de "*Resignatie*".

De tweede duidt hij aan met het woord "*Nachahmungstrieb*", de drijfveer tot innerlijke naboot-

sing. Deze geeft er ons aanleiding toe, datgene wat wij waarnemen in zekere mate in onszelf te herhalen. Dit kan ons een enkele keer bewust worden; veelal blijft deze herhaling echter onbewust. Kleuters doen heel vaak, ook uiterlijk, de volwassenen na. Later verinnerlijkt deze drijfveer zich meer. Toch kan men tussen het schouwburgpubliek vaak mensen aantreffen, die zeer sprekende gesten of een sterke mimiek van toneelspelers onbewust nadoen.*5) Bij het kleine kind komt deze nog vaak duidelijk tevoorschijn, bij volwassenen verinnerlijkt hij zich sterk.

Van een werkelijk getrouw innerlijk inleven in de fenomenen kan alleen sprake zijn, als onze inlevende nabootsing gesteund wordt door een sterke "resignatie" ten aanzien van de vooroordelen en gebaseerd is op de exacte zintuiglijke fantasie. De "resignatie" heeft voor de goetheanistische fenomenoloog ondermeer tengevolge, dat hij met "open vragen" leert te leven in sterkere mate, dan in onze tijd gebruikelijk is. Een duidelijk voorbeeld van een dergelijke open vraag is te vinden bij de bioloog A. Portmann, die herhaaldelijk en met klem stelt, dat op grond van de gegevens, waarover de huidige biologie en de palaeobiologie (biologie op grond van fossiel-Kennis e.d.) beschikt, het probleem van de afstamming van de mens als een open vraag behandeld dient te worden.

Deze resignatie staat -zoals wel duidelijk zal zijn geworden- in directe samenhang met het gevoelsleven. Hierin is een vrij sterke drang naar snel oordelen aanwezig. De innerlijke overwinning op de werking van ons "klaarliggende oordeelspakket" betekent tevens een zelfoverwinning, die vaak moeilijk is te behalen, zelfs dan, als de oordelen alleen betrekking hebben op een enkel vakgebied. Vanuit een subjectieve bevangenheid moet gestreefd worden naar een objectieve ontvankelijkheid. Goethe was er zich van bewust, dat deze zelfoverwinning zeer hoge eisen stelt en toch een strikte voorwaarde is voor een levendige fenomenologie. Hij heeft ook in psychisch opzicht een groot vertrouwen in de mogelijkheden, die in de mens verborgen liggen; tot een "oneindige geestelijke vorming" acht hij hem in staat.

Het onderscheid met de gebruikelijke natuurwetenschappelijke methodiek ligt hierin, dat volgens deze de subjectiviteit van het gevoelsleven niet door strenge scholing moet worden overwonnen, maar door een zo volledig mogelijke uit-schakeling van gevoelens moet worden ontkracht. Weliswaar is ook dit streven een logisch juiste oplossing op het "subjectiviteitsprobleem", maar het sluit het proces van "inleven" in de fenomenen grotendeels uit. Dit wordt dan ook niet of nauwelijks nagestreefd in onze huidige wetenschap.

"Degene die het leven wil leren kennen en beschrijven, tracht eerst de geest eruit te verdrijven. Daar staat hij

met de delen in zijn hand, ontbreekt, helaas! alleen de geestelijke band." Uit: Faust.

3. De opname van de fenomenen in het denken.

De beide beschreven processen leiden van de waarnemingen naar de exacte voorstellingen (herinneringsbeelden) en vandaar -door resignatie en inleven naar de "*doorleefde voorstellingen*". Deze laatste hebben een geheel eigensoortig karakter en zijn daardoor weliswaar niet uiterlijk, maar wel innerlijk zeer verschillend van de eerste. Zij hebben een veel dynamischer en sprekender aard dan de voorstellingen, die nog op de eerste trap staan en die daardoor nog min of meer getrouwe, "fotografische" beelden leveren van de waargenomen objecten.

Van de geïntensiveerde beelden valt nu iets af te lezen, dat wij, in navolging van Goethe kunnen aanduiden met het woord "*gebarentaal*" of met "*gestiek*".

In de wereld van de menselijke omgang is ons deze gebarentaal redelijk goed bekend en vertrouwd. Wij nemen hem in sommige gevallen zelfs veel ernstiger dan de woorden, die erbij gesproken worden. Door middel van de gelaatsuitdrukking, door lichaamshouding en beweging, door armgebaren en dergelijke stellen wij elkaar vaak op de hoogte van ons innerlijk. De kunstenaar kan deze taal in het beeldhouwwerk, schilderei of in het toneelstuk neerleggen. In de gebruikelijke wetenschappelijke methodiek speelt de gestiek echter nog geen rol van enige betekenis.

Goethe beleefde het als een innerlijke ervaring, dat alle intensief doorleefde voorstellingen eveneens een "gebarentaal" spreken. Deze gestiek beschreef hij in zijn natuurwetenschappelijke geschriften. De waarneming van de planten leidde hem tot levendige voorstellingen van de verschillende vormen, die "het blad" achtereenvolgens aanneemt, te beginnen bij het kiemblad en voerend door de stengelbladeren naar de kelk of de kelkbladeren en vandaar naar de kroon of kroonbladeren, de meeldraden en de bladeren van het vruchtbeginsel. Hij ervoer dat deze vormenreeks een gestiek tot uitdrukking brengt, die typerend is voor de beschouwde plant. Doordat hij zeer vele planten op deze wijze bestudeerde, bemerkte hij ook, dat alle hogere planten onderling verbonden zijn door wetmatigheden, die zich in "*oergebaren*", zoals uitdijen en samentrekken laten beschrijven; iedere plant hanteert deze wetmatigheden op de hem eigen wijze.

Een zodanige benadering leidt tot een zeer levendig "*oerbeeld*" -in dit geval *van de hogere plant-*, dat niet één starre vorm heeft, maar dat zich in velerlei vormen kan manifesteren. R. Steiner noemde Goethe's "oerplant" een "vloeiende gestalte" (Fliessgestalt). Op deze wijze kan het

geïntensiveerde voorstellen en het daardoor *levend geworden denken* doordringen tot het oerbeeld van de plant ofwel de idee. Voordat deze levende inhoud in het denken is opgenomen is er sprake van het begrip "plant", dat wij allen kennen.

De levendige denkvorm, die door de beschreven scholing ontstaat en die tot een aanschouwing van de gebarentaal leidt, noemde Goethe "*Anschauende Urteilskraft*", wellicht te vertalen door: schouwende denkkraft.

Slotbeschouwing.

Het zal waarschijnlijk uit het hierboven gestelde reeds duidelijk zijn, dat bij Goethe niet de prentie aanwezig was, dat hij op de natuurwetenschappelijke gebieden, waarin hij zich begaf, volledig tot deze ideeënwereld van de levende oerbeelden zou zijn doorgedrongen. Evenals ieder ander, die met deze methode werkt, beleefde hij, dat de verhouding tussen het bereikte en het, op deze basis nog te bereiken inzicht tot grote bescheidenheid maant. Zijn beide grote natuurwetenschappelijke geschriften "*Die Metamorphose der Pflanzen*" en "*Entwurf einer Farbenlehre*" beschouwt hij nadrukkelijk als kiemen van de echte werken, die in de toekomst moeten ontstaan. Wel moet Goethe beschouwd worden als degene, die de hier zeer kort aangegeven methode heeft ontdekt.

In deze korte beschrijving van de methodiek van de goetheanistische fenomenologie is, behalve naar uiterste beperking ook gestreefd naar duidelijkheid; echter niet naar een "waterdicht" filosofisch betoog. De streng filosofische fundering is te vinden in verschillende werken van R. Steiner, o.a. "*Grundlinien einer Erkenntnistheorie der Goetheschen Weltanschauung*".

Door het vermelde streven naar bekorting moest een zekere mate van onvolledigheid aanvaard worden; zo werd onder andere de aandacht uitsluitend gewijd aan het gezichtszintuig. Het is wel vanzelfsprekend dat vooral ook het gehoor voor een scholing als de hier beschrevene in aanmerking komt en dat in veel gevallen nog andere zintuigen in het proces betrokken kunnen en soms moeten worden.

Bronnen

1. Dit is de eerste alinea van Goethe's inleiding tot zijn geschrift: "*Die Metamorphose der Pflanzen*"; deze inleiding is getiteld: "*Zur Morphologie*". De vertaling is alleen daar enigszins vrij, waar het Nederlands geen letterlijke weergave mogelijk maakt.
2. J.W. von Goethe, *Entwurf einer Farbenlehre*, nrs. 180 en 182.
3. Francis Bacon, *Novum Organon*, 2e deel, par. 50.

4. Rudolf Steiner, *Die Philosophie der Freiheit*, Nederlandse vertaling: *De filosofie der vrijheid*, Servire, Katwijk (1975).
5. Een onderdeel van de reeds eerder vermelde inleiding: "*Zur Morphologie*" is getiteld: "*Die Absicht eingeleitet*". Het bevat de volgende zinnen:
De wetenschappelijke mens heeft dan ook in alle tijden een drijfveer vertoond, de levende organismen naar hun eigen aard te leren kennen, hun uiterlijke, zichtbare, tastbare delen in hun samenhang te begrijpen, ze als manifestaties van het innerlijk op te vatten en zo de totaliteit van het waargenomen in zekere mate te doorgronden. Hoe nauw dit wetenschappelijk streven verwant is met de drijfveer tot kunst en tot nabootsing, behoeft niet uitvoerig betoogd te worden.

Het Goetheanum in Dornach

Oefenen met Goethe's fenomenologie

De fenomenologie van Goethe kan op een verrassend eenvoudige wijze toegepast worden. Hier als voorbeeld gaan we een plant bestuderen, een krokus, op basis van een stappenplan:

1. Hoe ziet de krokus eruit? Bekijk 'm zo goed mogelijk.
2. Hoe ziet de omgeving van de krokus eruit? Staat deze in het open veld of in de schaduw, etc.
3. Hoe ontwikkelt de krokus zich in de tijd? Dit was goed mogelijk door ter plaatse net ontspruitende en reeds uitgebloeide krokussen te bekijken.
4. De drie voorgaande stappen tezamen nemend; wat voor karakteristiek 'gebaar' maakt de krokus? Omhoogstrevend, uitdijend, terughoudend? Eventueel uit te breiden met eigenschappen die bij je opkomen; koppig, eigenzinnig, frivol, etc.

Na elke stap verzamel de waarnemingen. Goethe is door consequente toepassing van deze stappen op de plantenwereld, uiteindelijk tot het innerlijk waarnemen van de plant der planten, de 'oerplant' gekomen.

5. Dat kan dus ook voor de krokus; al de voorgaande stappen te samen nemend, wat drukt zich eigenlijk uit als kernidee, als streven?

Een interessante volgende stap:

6. Men kan zich de vraag stellen, wat men met het gevonden idee gaat doen, dan wel hoe het voortaan tot motief voor het eigen handelen kan worden. Dat kan ideëel zijn of innerlijk, maar ook uiterst plastisch door bijvoorbeeld te besluiten je buurvrouw een krokuspakket voor de tuin te geven.

Eigenlijk is de methode redelijk eenvoudig: de feitelijke waarneming op basis van de eigen zintuigen is hét uitgangspunt in de fenomenologie. Technische hulpmiddelen, statistiek en dat soort dingen zijn allemaal leuk, maar secundair.

Fenomenologie is dus de methode om zich te richten op de waarneming van objecten, waarbij men zich zo oefent en innerlijk schoolt dat de uiterlijke en innerlijke waarneming gaan samenvallen waardoor een niet uiterlijk waarneembare maar diepere werking van die objecten in de essentie of als wezen kan worden beleefd en tot kennen en inzicht wordt. Het is een weg die niet zonder een meditatieve houding gegaan kan worden op basis van een zo zuiver mogelijk (onbevvangen) innerlijk beleven en doorleven.

Basisprincipes van de fenomenologie voor het waarnemen van een kind / volwassene zijn:

- Vertrouw op je waarneming. Als je leeft en werkt met een kind, dan neem je het waar in steeds verschillende en unieke situaties. De beschrijving van hoe jij het kind / volwassene hebt meegemaakt en waargenomen in concrete situaties, is van belang om deze te leren kennen.
- Houd oordelen terug. Heb bij wat je waarneemt niet meteen verklaringen als "logisch, want...", of oordelen als "vervelend, omdat..." en "oh, dan doe ik..." Oordelen komen voort uit het denken en belemmeren om via de waarneming tot kennen te komen. Goethe gebruikte voor de houding die hier nodig is termen als 'terughouding' en 'verwondering'.
- Het inleven en symboliseren is een essentiële fase in dit proces.
- Laat meespelen wat je beleeft aan de waarneming. Waarnemen is meer dan een koel en feitelijk registreren. Je leert meer van een kind / de volwassene kennen als je persoonlijk betrokken bent. Het gaat uitdrukkelijk niet om belevingen in de zin van oordelen. Wel om het zodanig jezelf oefenen en scholen dat je *zelf tot waarnemingsinstrument wordt*. Bijvoorbeeld de waarneming aan jezelf dat het kind / de volwassene je onder de huid kruipt, of dat je deze steeds lichte duwtjes in de rug wilt geven, kunnen dan tot inzicht leiden.
- Probeer tot de essentie door te dringen, door niet te snel tot een beoordeling over te gaan. Dit is een appèl om gericht te blijven op de

waarneming, tot deze zoveel mogelijk een 'fotografische' exactheid heeft bereikt.

- Als je het uithoudt om zo lang mogelijk niet te oordelen, kan wat Goethe noemt een 'schouwende denkkraft' ontstaan, die tot het begrip van de essentie in de vraagstelling van het kind/ de volwassene leidt.

De methode is relatief onbekend. Goethe is weliswaar wereldberoemd, maar alleen als schrijver. De weinigen die wel met zijn onderzoeksmethode werken, zijn te vinden in de antroposofische beweging.

De grondlegger van de antroposofie, Rudolf Steiner (1861-1925), werkte in zijn jonge jaren in het Goethe archief te Weimar en wilde uiteindelijk op basis van Goethe's fenomenologie alle takken van wetenschap opnieuw bevruchten. Hij bouwde hiertoe het spectaculaire 'Goetheanum' op een heuvel in Dornach, Zwitserland.

Fenomenologie en innerlijke scholing

Zowel de kwaliteit van een fenomenologische grondhouding als de innerlijke spirituele scholing stimuleren elkaar in positieve zin.

- Innerlijk gezond blijven. "Mens ken uzelf." (passiviteit, angst en twijfel overwinnen)
- Geef jezelf voldoende rust, tijd en ruimte om de onrust, spanning en disharmonie in je binnenwereld te overwinnen.
- Leren waarnemen en inzicht krijgen in de geestelijke werkelijkheid van je bestaan is een zoektocht naar je spirituele identiteit.
- Als we ons denken, voelen en willen scholen worden zij waarnemingsorganen. Waarnemen met het denken leidt tot imaginaties, waarin de diepere wijsheid en structuren van de wereld zichtbaar worden. Waarnemen met het voelen leidt tot inspiraties, waarin we de hoedanigheid van een ander wezen kunnen ervaren. Met de wil waarnemen leidt tot intuïties waarmee we kunnen aftasten wat de wereld wil.

Teksten samengesteld door Peter Jansen, orthopedagoog
Bronlaak, Oploo. 2008
Email: p.jansen@zonnehuizen.nl